

Voorwoord.

Jaarverslag 1999 secretaris.

Het bestuur van de historische vereniging "Den Ouden Dijk" kwam in 1999 zeven maal in vergadering bijeen.

Het ledenaantal is in 1999 toegenomen en telt momenteel 343 leden.

Het verenigingsblad dat in 1999 driemaal werd uitgegeven wordt nog steeds met veel enthousiasme door de leden ontvangen.

In 1999 zijn 3 ledenavonden georganiseerd:

- Op 27 januari 1999 gaf de heer Pieter Bijl uit Zeist een verhaaltjesavond in het Herwijns dialect.

- Op 7 april 1999 werd de ledenvergadering gehouden.

- Op 27 oktober 1999 heeft de heer Koos van Zomeren een lezing gehouden. Hij heeft verteld hoe zijn boeken tot stand komen, heeft uit zijn bekende boeken voorgelezen en vragen beantwoord.

Daarnaast werden er ook andere activiteiten georganiseerd:

- Op 30 april en 1 mei 1999 werd er in het dorpshuis voor de eerste keer door de historische vereniging een tentoonstelling georganiseerd. De tentoonstelling "Het historisch erfgoed van de heerlijkheid en de voormalige gemeente Herwijnen" werd druk bezocht en was een groot succes. Naast de vele diverse topografische kaarten, foto's, schilderijen, pentekeningen en oorkonden uit het Biermanarchief en perkamenten brieven kon men ook meedoen aan een quiz "verdwenen huizen en boerderijen in Herwijnen".

- Op 9 juni 1999 heeft de zomeravondwandeling plaatsgevonden rondom het "Boveneind". De wandeling startte bij de familie Van Mourik aan de Onderweg. Vandaar werd wandelend een bezoek bij de familie Van Eeken gebracht, die de orgelfabriek openstelde voor publiek.

Daarna kon men een bezoek bij Erna Vlasblom brengen, die voor deze zomeravondwandeling een speciale expositie opgezet had.

Dan wandelde men de bovineindse stoep op richting "De Kruier", waar van het uitzicht over de Waal werd genoten en via een looppaadje kon men vanaf de dijk "oversteken" naar de schuur van de familie Van Mourik. Daar werd de avond vervolgd met een gezellig samen zijn. En gezellig werd het. Naast de voordrachten bracht ook het speciaal voor deze avond opgericht koor voor het eerst enkele liederen ten gehoor.

- Op 26 juni 1999 stond uw bestuur na het succes van vorig jaar, natuurlijk ook weer in klederdracht op de braderie. Dit keer werden er oude landnamenkaarten en zilveren lepeltjes met het wapen van de voormalige gemeente Herwijnen verkocht. Ook was er weer een raad-westrijd van namen van diverse oude gebruiksvoorwerpen.

Geconstateerd kan worden, dat de gehouden ledenavonden, de tentoonstelling en de presentatie op de braderie, gezien het aanwezige aantal bezoekers, zeer goed geslaagd te noemen is.

Inhoud.

	<u>Bladzijde:</u>
Voorwoord	1
Inhoud	2
Herwijnse vertellingen	2
Informatie bestuur	3
Mededelingen	4
Een 125-jarige in Herwijnen	5
Een middagje met opa op stap	15
Souvenirs uit Herwijnen	20
Hongersnood te Herwijnen	24
Kiek van Toen	26
De toverbal	28

Herwijnse vertellingen.

Een Herwijnse kikker zwom nietsvermoedend in een boerensloot, tot dat plotsklaps een aan de kant van de sloot staande ooievaar toesloeg, en met de kikker in zijn bek over de weilanden scheerde.

De kikker stond doodsangsten uit, en riep "laat me los, laat me los, laat me nou los", waarop de ooievaar zei "weet je wel waar we nu zijn?" "Nee", zei de kikker, "maar laat me nou toch los", "in Hellouw" zei de ooievaar. Even was het stil en toen zei de kikker "vreet me dan maar op!".

Gijs van Elskes

Informatie bestuur.

Het bestuur van de historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen is als volgt samengesteld:

<u>Voorzitter:</u>	de heer M. van Maaren Achterweg 76, 4171 BD Herwijnen tel. 0418 - 581594
<u>Secretaris:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen Meidoornlaan 23, 4171 AN Herwijnen tel. 0418 - 582527
<u>Penningmeester:</u>	de heer J.P. Kwakernaak Kromme Akkers 21, 4171 BM Herwijnen tel. 0418 - 581723
<u>Bestuurslid:</u>	mevrouw D. van Zee-van Arendonk Graaf Reinaldweg 3, 4171 LC Herwijnen tel. 0418 - 582246
<u>Bestuurslid:</u>	de heer J. de Kock Meikampgraaf 8, 4174 LB Hellouw tel. 0418 - 581391
<u>Bestuurslid:</u>	mevrouw C. Vos-Bok Zandsteeg 12, 4171 BH Herwijnen tel. 0418 - 582603
<u>Bestuurslid:</u>	de heer G. Bok Achterweg 38, 4171 BC Herwijnen tel. 0418 - 582037

<u>Redactie verenigingsblad:</u>	de heer M. van Maaren de heer J.P. Kwakernaak
<u>Typewerk verenigingsblad:</u>	mevrouw M. Pelle-van Ooijen
<u>Verspreiding verenigingsblad:</u>	mevrouw C. Vos-Bok

De contributie bedraagt f 20,- per jaar inclusief verenigingsblad (voor buitenleden f 25,-). Bankrelatie: Rabobank Waalstroom te Waardenburg, rekeningnummer 36.67.12.314 ten name van historische vereniging "Den Ouden Dijk" Herwijnen.

Mededelingen.

Giften:

Van mevrouw A. Rengeling, Zworrelstraat 74 een olieblok met tekst:
A. Struyk, Rijwielen en Bromfietshandel. Waaldijk 84. Tel: 293 Herwijnen.

Van Dirk van Arkel, Molenkamp 7 een penning uit 1964 met tekst:
Jongveekeuring, Herwijnen Pietje 6, 1^e prijs, Rubriek Pinken.

Van mevrouw Verploegh-van Aalsburg een foto van een Herwijns
Mannenkoor en een foto van een Herwijns Vrouwenvereniging.

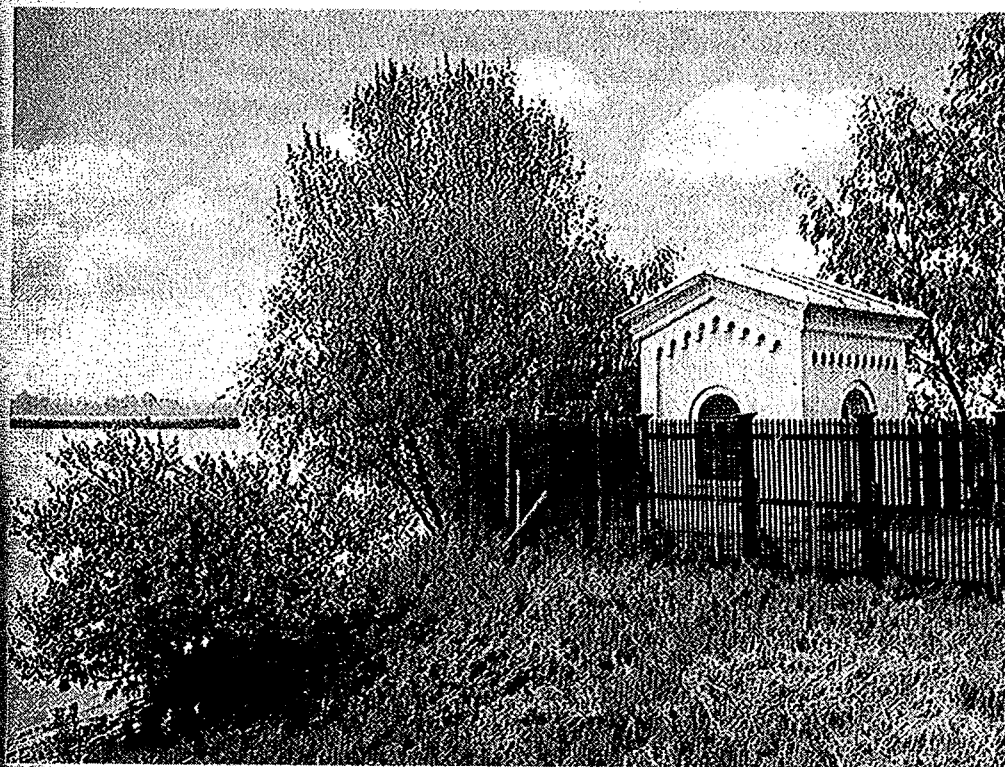
Van mevrouw H. van Doorn-van Baalen uit Geldermalsen een foto van de
inhuldiging van burgemeester De Vries in de jaren 30.

Rectificatie:

In ons verenigingsblad jaargang 5 nummer 12 op bladzijde 32 staat een
foto van Kees van Zee met als tekst: geboren 14 april 1925 – overleden 22
april 1945. Dit moet zijn: overleden 22 april 1949.
Onze excuses daarvoor.

Een 125-jarige in Herwijnen. 1874-1999.

In 1874 werd in Herwijnen aan een zij-arm van de rivier de Waal een
peilhuisje gebouwd. Hierin werden vanaf november 1874
waterwaarnemingen verricht. In november 1999 mochten we dus spreken
van een 125-jarige in Herwijnen.

Herwijnen, Peilhuisje.

Foto: uitgegeven door Fa. T. van Leersum, Molenstraat 6, Herwijnen.

Bij een jubileum hoort een terugblik en daarom is het misschien nu het juiste moment om in vogelvlucht stil te staan bij het -waarnemen en vastleggen van waterstanden-

In een land waarvan 60% van de bevolking onder de zeespiegel woont en waar bovendien zoveel rivieren, meren en plassen zijn is het natuurlijk niet vreemd dat het belang van het waarnemen en vastleggen van de waterstanden duidelijk wordt onderkend. De veiligheid van miljoenen mensen is hiermede immers in het geding. Maar ook voor belangrijke economische sectoren als bijvoorbeeld scheepvaart en landbouw zijn de waterstanden van groot belang. Niet alleen de waterhoogten, maar ook de waterkwaliteit dient zorgvuldig te worden bewaakt. We drinken het, we zwemmen er in en we bevaren het. Controles op waterverontreiniging zijn in onze tijd een grotere rol gaan spelen. Het belang van het meten en vastleggen van de waterhoogten werd reeds door de oude Egyptenaren beseft. Vestiging langs en in de omgeving van het water is altijd aantrekkelijk geweest voor de mens. Al 3000 jaar voor Christus vormden zich bloeiende beschavingen in de delta van de Eufraat, de Tigres en de Nijl.

Beschavingen die veel belang hadden bij het in het oog houden van schommelingen in de waterstanden. Het staat vast dat men in het oude Egypte de waterstanden voor zichzelf en het nageslacht noteerde. Men weet dat in Egypte al vanaf 3500 – 3000 jaar voor Christus hoogwatermerken werden aangebracht, die als grondslag voor de belastingheffing dienden. Ruim 2000 jaar geleden kende men zelfs een hoogwater-berichtgeving op de Nijl, verzorgd door zeer snelle roeiers.

Maar ook in ons land zijn, zij het pas van een veel later tijdstip, watermarkeringen teruggevonden. Daar in de lage landen natuurlijke gesteenten ontbraken, boden alleen de in de Middeleeuwen schaarse stenen muren en gebouwen de mogelijkheid voor een langdurig markeren van waterstanden. Wanneer men echter hiermee precies begonnen is, weet niemand. Wel is van na de Middeleeuwen het aanbrengen van zulke hoogwatermerken bekend: Hattem in 1552; na de beruchte Allerheiligenvloed van 1570 in Amsterdam, Dordrecht en Harderwijk en in 1571 in Venlo. In de strijd tegen het water repte de Romeinse geschiedschrijver Plinius al van een volk dat in het noorden van ons land op terpen en wierden leefde, maar we weten weinig van de wijze waarop deze mensen al dan niet de waterstandschommelingen peilden.

We weten wel dat er in de Middeleeuwen vanuit kloosterorden en waterschappen, reeds voor 1200 functionerend, ook reeds veel aan dijkbouw en waterregulering werd gedaan. Van de sterk op water en zee

gerichte Republiek der Verenigde Nederlanden zijn echter meer gegevens bekend. Zo lagen veel van de toentertijd tot bloei gekomen Hollandse steden in de nabijheid van een polder of droogmakerij, op water veroverd land, voorzien van vernuftige afwateringssystemen met watermolens en/of uitwateringssluizen.

De waterstaatkundige situatie was echter zeker niet volmaakt. 's Winters stonden regelmatig grote oppervlakten land gedurig en ongedurig blank. Elders moesten bij hoge rivierafvoeren via overlaten, hele gebieden worden geïnundeerd. Voorts richtten onder meer onderwaterzettingen, ondanks hun onmisbare strategische effecten veel schade aan, om nog maar te zwijgen over allerlei regelmatig voorkomende grote overstromingen. Kortom het was met de waterbeheersing niet bepaald florissant gesteld. Desondanks werden in de Republiek der Verenigde Nederlanden rond 1705 en later in de jaren 1774-1775 de meest nijpende knelpunten op de Rijn aangepakt en wel door de uitvoering van grote werken bij de splitsingspunten, die tezamen de verdeling van de Bovenrijnafvoer sterk verbeterden.

Watermolens.

Ondanks het feit dat er in ons land reeds voor 1200 waterschappen bestonden gaan de ons bekende waterstanden van het van oudsher grote en belangrijke Hoogheemraadschap Rijnland (dat in elk geval al in 1255 bestond) niet verder terug dan begin 18^e eeuw. En dat terwijl watermolens al in de 13^e eeuw in Holland aanwezig waren.

Hun functioneren is zonder het op enigerlei wijze aflezen van waterstanden nauwelijks denkbaar!

Hoe men echter toen aan zijn gegevens kwam is niet aan het "historische" licht gekomen. Wel kunnen we gevoeglijk aannemen dat de eerste georganiseerde waterstandaflezingen in ons land op last van waterschappen en later ook van stedelijke en militaire gezaghebbers zijn verricht. Zo bezigt men in de 16^e eeuw in het tiggeland al het begrip "normale vloedhoogte".

De eerste systematische waterhoogtemetingen.

In 1671 gaven de Staten-Generaal de befaamde wiskundigen Johannes Hudde en Christiaan Huygens de opdracht tot het verrichten van het eerste wetenschappelijk rivieronderzoek met o.a. vervalmetingen nabij Schenkenschans –het toenmalige splitsingspunt tussen Waal en Nederrijn- en langs de IJssel. Zo baarde onder meer door de militaire aspiraties van de Franse Zonnekoning de slechte toestand van deze belangrijke verdedigingslinie de Staten veel zorg.

*De voorste Hellouwse Watermolen.
Foto uitgegeven door Fa. W. de Jongh.*

Voor alle duidelijkheid: het verval is het verschil in waterhoogte tussen twee punten van een waterloop op een bepaald tijdstip. In 1686 volgden eveneens op initiatief van de Staten-Generaal waterstand-waarnemingen bij 10 stations langs Bovenrijn, Nederrijn en IJssel. Gedurende drie maanden werden tweemaal daags waarnemingen verricht. In 1696 nog gevolgd door snelheidsmetingen op de Bovenrijn. Inmiddels had Huygens in 1679 zijn beroemde waterpaskijker uitgevonden. Samen met de zogenaamde flesjeswaterpas een belangrijk hulpmiddel als men een verbinding tussen gescheiden wateren wilde realiseren. Mede hierdoor konden nog voor 1700 uitgebreide vervalmetingen worden verricht. Onder meer tussen Nijmegen en Arnhem, wat de aanleg van het Pannerdensch Kanaal aanzienlijk bespoedigde. De meest stelselmatige inwinning van waterstandsgegevens begint echter op 1 januari 1700. Aan het stadswaterkantoor in Amsterdam werd toen een aanvang gemaakt met uurlijkse en 's nachts halfuurlijkse waarnemingen. Deze meer dan 2 eeuwen bestaande reeks was lange tijd volstrekt enig in zijn soort. Maar ook de eveneens bewaard gebleven vierjarige reeks van uurlijks en halfuurlijkse getijwaarnemingen nabij Katwijk (1737-1741) mocht er zijn. Deze metingen werden verricht in verband met de heropening van de monding van de Oude Rijn. De natuurlijke monding was in de 12^e of 13^e eeuw geheel verstopt geraakt. Een doorgraving uit 1579, zonder sluizen en zonder goede oeverbescherming, raakte binnen een jaar versperd door zware duinafslag. De doorgraving werd pas gerealiseerd in 1807. Het waterkundig onderzoek in de Republiek ging in de eerste decennia van de 18^e eeuw in Europa en daarmee ook in de wereld trots aan de spits. Van de toen opgenomen waterhoogten wordt ten behoeve van het onderzoek naar de opgetreden veranderingen in gemiddelde zeepeilen nog steeds gebruik gemaakt. Het logische vervolg, te weten een over geheel Nederland samenhangend waterkundig peilmeetnet, bleef uit. De Republiek bezat er de organisatie niet voor en zo bleef een samenhangend waterkundig peilmeetnet over geheel Nederland lange tijd uit. Ook pleidooien tot invoering van een vergelijkingsvlak vonden bijna een eeuw lang geen gehoor. De plaatselijk verschillende en uiteenlopende voetmaten, verdelingen en wijzen van meten bleven zo lange tijd in zwang. Met als gevolg dat elk peilmeetstation in feite slechts een lokaal belang diende. Afgezien van de Amsterdamse reeks kan dan ook gesteld worden dat de verrichte metingen in het algemeen slechts in beperkte mate hebben bijgedragen tot een kennisverdieping van de landelijke waterbeweging. Pas in 1770 wordt er weer een voorzichtige stap vooruit gezet op weg naar een meer gecoördineerde aanpak. Dan begint namelijk een stelselmatige

publikatie van dagelijkse waterhoogten aan een aantal Staatse Maas- en Rijnstations en enkele Duitse. De publikatie van deze gegevens vindt tot 1810 plaats in uitgaven van de Sociëteit van Nijmegen. Deze rivierwaterstanden zullen later worden herleid tot het Amsterdams Peil en nadien tot het Normaal Amsterdams Peil (N.A.P.).

Hoewel in 1795 ook in dit opzicht een bescheiden vorm van centraal gezag zich liet gelden zou het nog tot 1829 duren voor dat een volgende mijlpaal werd bereikt en wel de aanvaarding van één referentievlak (het Amsterdams Peil), één wijze van aflezen van de peilschalen en één maatstelsel:

het decimale meterstelsel!

Een belangrijke stap vooruit was de plaatsing van zogenaamde peilschrijvers. De peilschrijvers registreerden in grafiekvorm het verloop van de optredende plaatselijke waterstand met de tijd. De constructie van het peilmeetstation was zo uitgevoerd, dat snelle waterschommelingen werden gedempt en dat de registratie van de schrijver een goed afleesbare grafiek produceerde.

De bekende peilschrijver in Urk functioneerde van 1858 tot 1932. Vooral na 1850 nam het aantal peilmeetstations in ons land geleidelijk toe. Dit werd mede in de hand gewerkt door vele grote waterbouwkundige werken, zoals de vorming van de Nieuwe Merwede (1851-1860), de aanleg van de Nieuwe Waterweg (1863-1873), etc. Vinden we in het eerste Jaarboek der Waterhoogten (1854) 42 peilschaalstations, in het Jaarboek 1900 treft men al 97 peilschaalstations en 58 peilschrijverstations aan. Een samenhangend peilmeetnet kreeg steeds meer gestalte. Tegelijkertijd namen de kennis van en het inzicht in de wetten der waterbeweging, alsmede de meetvaardigheden op dit gebied aanzienlijk toe.

Met name na de Eerste Wereldoorlog bij de uitvoering van de Zuiderzeewerken werd deze ontwikkeling extra gestimuleerd.

Zo bracht in 1926 de Peilschaalcommissie ingesteld door de Minister van Waterstaat een belangrijk rapport uit met nog altijd actuele aanbevelingen met betrekking tot de inrichting van de peilmeetstations. Vervolgens noopte de uitvoering van het Deltaplan na de stormramp in 1953 tot een regionale uitbreiding van het peilmeetnet en bewerkstelligde tevens daarmee verdere grote wetenschappelijke en instrumentele ontwikkelingen. In het begin van de zeventiger jaren werden dankzij de ontwikkelingen van geavanceerde elektronische technieken ingrijpende wijzigingen in de meetsystemen mogelijk. Niet alleen werd een nieuwe elektronisch gestuurde standaardschrijver ontwikkeld en geleidelijk ingevoerd, maar tevens werd de ontwikkeling van volledig geautomatiseerde meetnetten ter hand

genomen. Uitgangspunt hierbij was het streven naar een geïntegreerd meetsysteem van waterkwantiteits- en waterkwaliteitsgegevens.

Rijkswaterstaat heeft de afgelopen jaren een aantal hydrologische informatiesystemen gerealiseerd: onder meer het meetnet Noordzee en HISTOS, het hydro meteo informatiesysteem voor de begeleiding van de bouw van de Oosterscheldewerken.

Op 8 september 1987 is in gebruik gesteld het MSW, drie letters die staan voor Monitoring Systeem Waterhoogte. Dit MSW omvat een honderdtal waterhoogte meetpunten langs de kust, in de estuaria en op de grote rivieren in Nederland. Het MSW vormt samen met de andere RWS-meetnetten het informatiesysteem voor integraal waterbeheer.

Zo komen we van "de roeiers op de Nijl" ruim 2000 jaar geleden via de opdracht in het Koninklijk Besluit uit 1818 om waterstanden te meten langs de hoofdriolen in Nederland, hetgeen onder meer leidde tot de bouw van het peilschrijvershuisje –in de volksmond bekend als peilhuisje– in Herwijnen in 1874 bij het computertijdperk met berichtgeving via geavanceerde elektronische technieken als MSW.

Een historisch overzicht waaruit blijkt dat vanaf 1874 Herwijnen een belangrijke plaats innam bij de waterwaarnemingen. Met het gebouwtje "Peilhuisje" en de inhoud: een peilschrijver uit 1926 heeft de Stichting tot Behoud van het Peilschaalhuisje een uniek monument behouden in Herwijnen.

Niet alleen professionele dichters, maar ook eenvoudige plichtsgetrouwe peilschaalwaarnemers kunnen hun gevoelens in dichtvorm neerschrijven, zo blijkt uit onderstaand gedicht van een peilschaalwaarnemer, die onbekend is gebleven.

Mijmering van een peilschaalwaarnemer.

Stil zit ik voor mij uit te turen
Een hele tijd, wel 13 uren
Over een rimpelige zee
Zo'n 13 uren valt niet mee
En als de zon ter klimme gaat
Dan raak je soms ten einde raad
En denk dan, is 't nu nog geen tijd
Dat ik weer naar mijn kosthuis glijd
En eindelijk klinkt dan de blijde lach
Dat je nu toch vertrekken mag

Je peilschaal laat je in de steek
En toch, je ziet een beetje bleek
Maar niet van heimwee naar dat ding
Maar omdat de tijd zo langzaam ging
Je zucht, ziezo, dat is gebeurd
Ik heb me er weer doorheen gesleurd
Dit was gepeins en wat geklepper
Van een heel eenzame peilschaalmepper

Anonymus 1956.

Was dit een peilschaalwaarnemer die kennelijk 13 uur op zijn post moest blijven, langs de grote rivieren worden de peilschalen sinds generaties door waterwaarnemers dagelijks om 8 uur 's morgens afgelezen.

Na 125 jaar PEILSCHAALHUISJE willen we eens proberen na te gaan hoe vanaf 1874 de waterwaarneming in Herwijnen door menskracht werd ingevuld.

Als Rijkswaterstaat een waterwaarneempunt creëert langs de Waal in Herwijnen ligt het voor de hand, dat ook Rijkswaterstaat iemand opdraagt het waterwaarneempunt te bemannen om de dagelijkse waterwaarnemingen te registreren. Voor ons Peilschaalhuisje in Herwijnen komt men dan haast automatisch terecht bij de familie Eeuwijk te Vuren.

Een lid van de familie Eeuwijk was al als bakenmeester in dienst van Rijkswaterstaat. Via de bakenmeester heeft Rijkswaterstaat de verzorging van het Peilstation Herwijnen toevertrouwd aan de familie Eeuwijk. Tot 1950 werden de waterwaarnemingen met grote nauwgezetheid door de familie Eeuwijk verricht.

Vele ouderen in Herwijnen en in Vuren zullen zich mevrouw Cornelia Eeuwijk herinneren, die dagelijks de wandeling van haar woning aan het boveineind van Vuren naar het Peilschaalhuisje aan het benedeneind van Herwijnen maakte. 's Morgens om 8 uur was ze dan al present, sloot het hek achter zich en registreerde nauwgezet de waterstanden. Vele tientallen jaren –waarschijnlijk vanaf 1910- maar in ieder geval tot kort voor haar overlijden maakte ze haar dagelijkse wandeling. Ze was toen al op een eerbiedwaardige leeftijd, want ze vervulde haar taak als rijkswaterwaarneemster tot maart 1950. Ze was toen al 85 jaar. In april 1950 is Cornelia Eeuwijk overleden.

Tijdens haar ziekte in maart 1950 werd een plaatsvervanger gezocht voor haar.

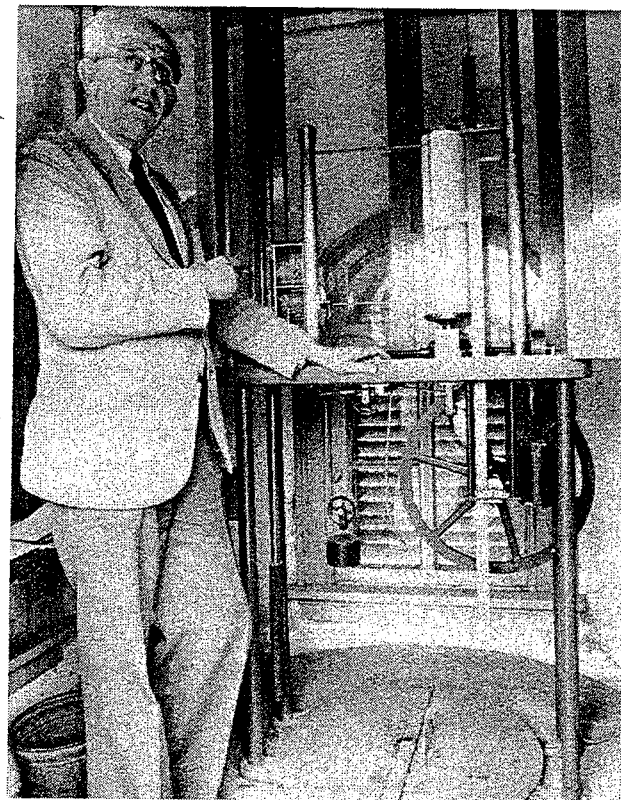
De machinist van het watergemaal Herovina, de heer W.C. Kruijs is van maart 1950 tot aan zijn overlijden in juni 1959 Rijkswaterwaarnemer geweest. In juni 1959 werd de taak van Rijkswaterwaarnemer overgenomen door de gemeenteambtenaar Wim de Fockert.

Een gemeenteambtenaar moest toen om 9 uur 's morgens op kantoor zijn. Per fiets van Herwijnen naar Vuren kwam men dan 's morgens om 8.40 uur langs het Peilschaalhuisje. In de oorlog hadden de Duitsers een verschuiving in de tijd doorgevoerd van Greenwichtijd naar Middel-Europese Tijd. Het registratieklokje in het Peilschaalhuisje mocht deze tijdverschuiving niet meedoen. Dit betekend dat 8 uur op het registratieklokje in feite 8.40 uur werkelijke tijd van toen was. Een verschil van 40 minuten dus.

Het betekende ook, dat precies om 8.40 uur de gemeenteambtenaar daar langs kwam en direct werd ingeschakeld om het waterwaarneemschap te vervullen.

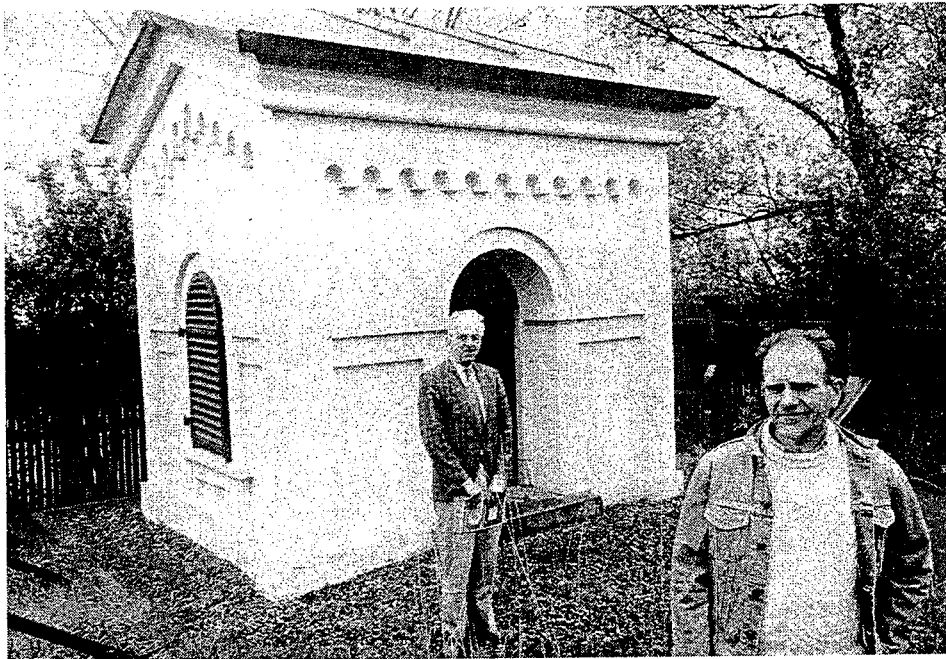
Van juni 1959 tot 1 april 1989 heeft Wim de Fockert de taak van Rijkswaterwaarnemer vervuld. Hij werd toen ingehaald door de techniek. Tegenwoordig wordt alles per computer geregistreerd en is er geen menselijke kracht meer bij nodig.

Wim de Fockert
in het Peilhuisje
bij zijn
Peilschrijversstation
op 7 april 1989.

De laatste Rijkswaterwaarnemer in Herwijnen is toen toegetreden als bestuurslid tot de Stichting tot Behoud van het Peilschaalhuisje. Het doel van deze Stichting is het behoud van het gebouwtje met inhoud en dat is tot nog toe met enige inspanning aardig gelukt.

Herwijnen, januari 2000.
W. de Fockert

*Het bestuur "Stichting tot Behoud van het Peilschaalhuisje".
Op de foto Wim de Fockert en Rudi van Meurs.*

Bronvermelding:
van merksteen tot monitoring systeem
waterhoogte – een uitgave van Rijkswaterstaat
dienst Getijdewateren van september 1987.

Een middagje met opa op stap.

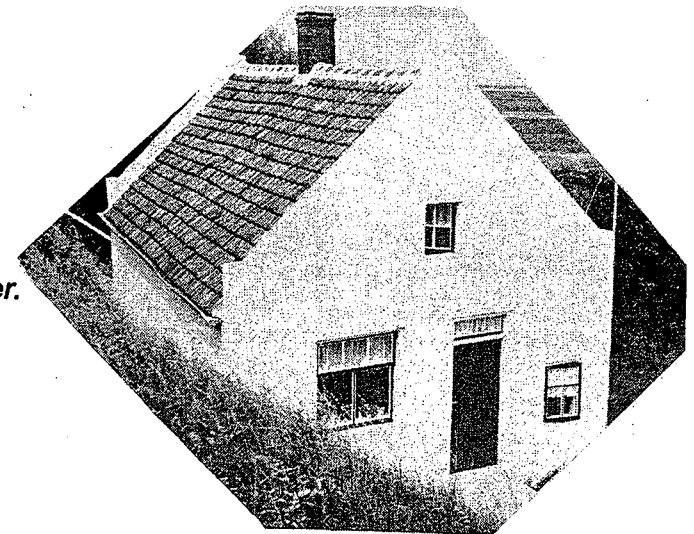
Mijn jeugd heb ik in't rot doorgebracht. Nu kan ik nog alle huizen opnoemen wie er woonden met naam en bijnaam.

De kwelsloot die achter de huizen stroomde was wel zo helder dat je al wat op de bodem lag kon zien. Rutje (Hendrik van Zomeren bijgenaamd "den Troeles") had er zelfs nog wel eens een fuik in staan.

De was deed men er mee, je dronk het zelfs. Je waste er je gehele lichaam mee. Ik was altijd bij mijn opa (Janneke van Steenis) en tantes waar ik grootgebracht ben.

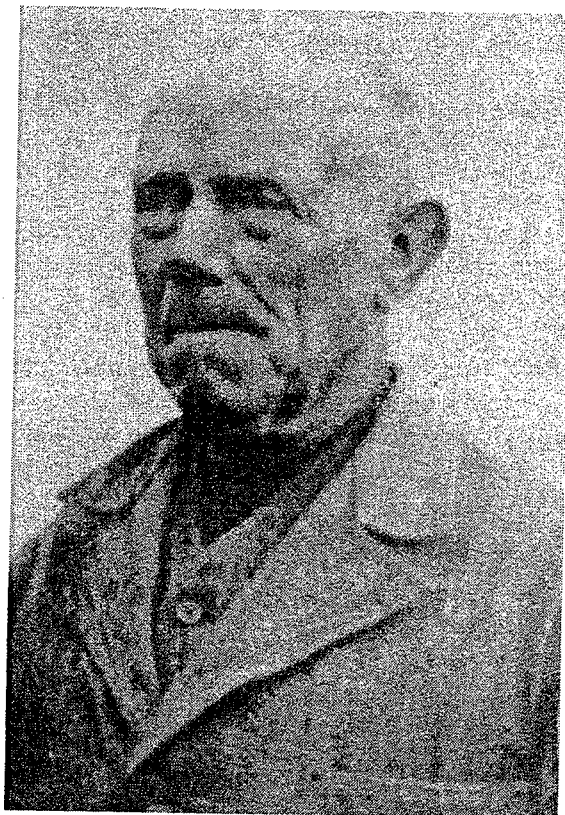
Alles herinner ik me nog zoals het toen was, de kwelsloot met een bruggetje erover. Opa had het gekocht van Han en Gijs de Jongh die hadden een nieuw laten maken ook over de kwelsloot, die liep ook achter de bakkerij van V/d Bijl heen, daar woonden toen Han en Gijs.

*Het huisje waar
Martijn van Steenis
is grootgebracht
bij Sim en Jans v/d Meer.*

Als je dan over het bruggetje was, kwam je in de kwelling waar op de vruchtbare grond groente en vroege aardappels verbouwd werden.

Opa had daar een groot stuk land wat hij erbij gekocht had van A. van Zandwijk, de vader van Marius die op de Kater woont. Tante Jans heeft er nu nog alle papieren van. Opa had wel een paar centen dat hadden ze toen al in de gate. Ze hadden hem geen betere bijnaam kunnen geven dan "De Potter".

*Janneke van Steenis
"De Potter"*

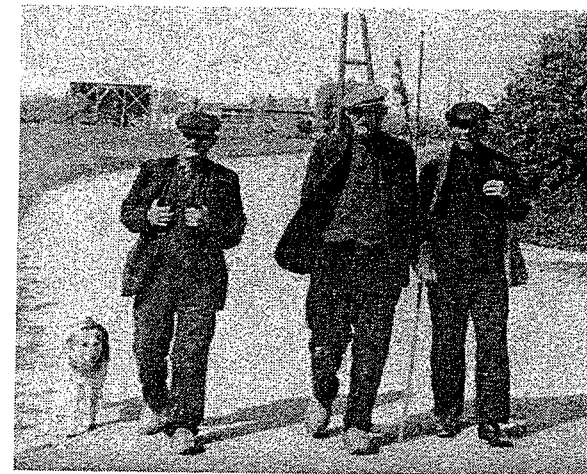
Dat opa een paar koeikes had kan ik me nog vaag herinneren, want ik ging nog weleens roggebrood halen bij bakker Engelvaart voor de koeikes natuurlijk, die kregen dan elke dag een snee.

Omdat opa een paar beestjes had, pachtte hij vaak de bermen van de wegen om het gras af te maaien voor het hooi voor de wintervoorraad. Zelfs toen ik al naar school ging werden we gewaarschuwd om niet het gras in de bermen plat te lopen, dat was dus toen de Achterweg.

Tegen die tijd dat het gras gemaaid werd, mocht ik met opa mee om te gaan kijken of er veel of weinig te oogsten was en natuurlijk de pacht prijs.

Op een mooie dag in juni mocht ik met mijn opa mee de polder in omdat opa de prijs moest gaan bepalen. We gingen de Wadensteinse stoep af naar de Broekkurf allemaal lopende, daar gingen we linksaf naar de Herwijense molen dat kon toen nog, nu niet meer wegens de ruilverkaveling.

Bij de molen stike we aan zei opa, daar schrik ik toch wel van. Wist ik wat dat was. Hij zal de molen toch niet aansteken. Maar achteraf bleek opa dorst te hebben. Ik meer dan opa want die nam maar een heel klein glaasje vol, ik een groot glas limonade. Ja opa pruufde graag, zoals men dat toen zei, maar hij pruufde wel het hele glaasje, maar misbruik maakte hij er niet van.

Van links naar rechts: Rutje den troeles (Hendrik van Zomeren), Piet Vroegh, de vader van Piet de Duif, Janneke van Steenis. Op de achtergrond de landbouwschool waar nu Maarten Pannekoek woont.

Hij zei altijd dat pruve heb ik geleerd bij het suikerbieten wegen in de herfst als de boeren de bieten naar de bol reden. Je kreeg dan wel eens een borreltje van de boeren die hun bieten afleverde. Zouden dat toen ook al steekpenningen geweest zijn?

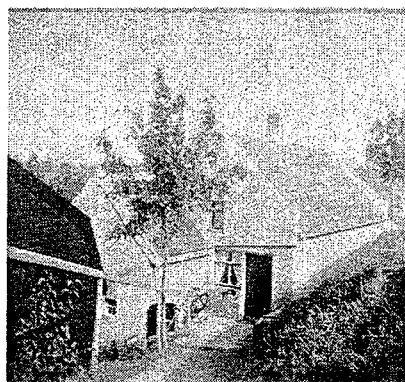
Opa heeft jarenlang bieten gewogen in de herfst. Helmaal op de fiets naar Wamel en Dreumel. Later in Tuil. Toen opa ouder werd heeft ome Willem ("Den Big") die in Avondlicht woont, het overgenomen.

Bij de molen vond ik het prachtig want dat zag je niet alle dag van nabij. Ik vond het jammer als we weer verder moesten. Zo liepen we dan weer naar de dijk, de stoep op bij het oude watergemaal Herovina links de dijk op en zo weer de andere kant het Rot in.

We gingen dan niet verder dan de Nop (Marinus van Zante(n)). Opa kreeg net zo goed dorst van het lopen als ik. En ik wist nu immers wat aanstike was.

Pietje, de vrouw van de Nop haalde altijd de fles van de "geut" vandaan. Daar was het donker en dan bleef alles lekker koel, zei ze. De mensen in het Rot waren zo dom nog niet. Of zou het geweest kunnen zijn dat ik d'r voorraad niet mocht zien, want achteraf heb ik wel eens gehoord dat het allemaal stille kroegjes waren.

De limonade hier was ook lekker koel zowel het grootte als het kleine glaasje.

*Weer naar het vertrouwde huisje in het Rot of is het Benedeneind.
Het huisje is net als zovele huisjes afgebroken voor de dijkverzwaring.
Mooie huisjes of de angst voor het wassende water. Wie kan het zeggen.*

We zullen maar eens naar huis gaan zei opa, ze zullen niet weten waar we blijven.

Na niet ver gelopen te hebben vroeg opa of ik nog geen dorst had want hij wouw niet hebben dat ik dorst leed. De verdunlimonade was al op twee plaatsen lekker geweest, dus waarom op de derde ook niet. Zodoende staken we bij Piet de Duif aan, waar nu Meurs woont.

Drie glazen limonade had ik op, opa misschien wel het dubbele. Ook hier dronk ik met volle teugen mijn limonade op. Ik heb die middag meer dorst gehad dan opa want die dronk ook hier steeds van die kleine glaasjes.

Hoe laat we terug waren weet ik niet meer, misschien opa ook niet.

Die avond zal ik wel vroeg in de bedstee gestopt zijn door tante Jans (die later met Sim (van der Meer) getrouwd is) want die was toen nog lang niet getrouwd.

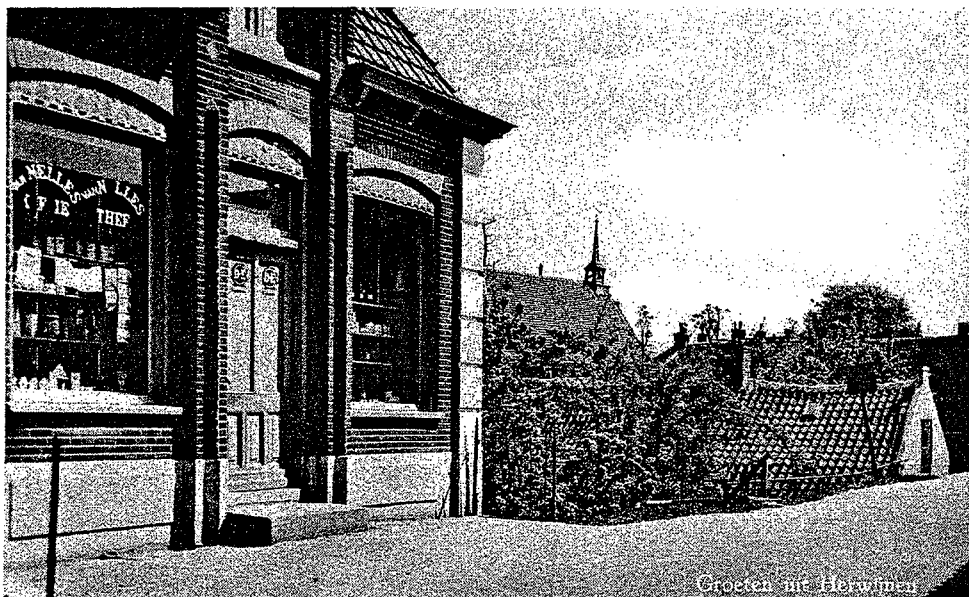
*Tante Jans.
Op de achtergrond
"Huize Den Heuvel".*

Wat gaat de tijd snel, alweer 67 jaar geleden!

Januari 2000
Martijn van Steenis
Meerenburg 29

Souvenirs uit Herwijnen.

Tot mijn verrassing stond er in het vorige verenigingsblad (jaargang 5, nummer 12) een artikel van de hand van de voorzitter over de familie Looijen naar aanleiding van een intrigerende grafsteen op het kerkhof. Vooral het slot van dit stuk had mijn bijzondere aandacht. Daar gaat het over de twee jongens van J.A. Looijen, Lodewijk (geb. 1880) en Hendrik (geb. 1882) die samen al op jonge leeftijd van ondernemingszin getuigen. Zij hebben al rond 1900 een winkel en doen vanaf 1903 als eerste op het dorp mee aan de nieuwe techniek van telegrafie en telefonie. Klein begonnen breiden ze al snel uit en komt er zelfs een nieuw pand dat stand hield totdat de dijkverzwaring het lot van dit pand door sloop bezegelde.

*De winkel van de gebroeders Looijen.
Op de achtergrond de Hervormde Kerk.*

In die winkel "was van alles te koop" schrijft Van Maaren. De foto erbij van het interieur van de winkel getuigt ervan. Het gaat mij nu om een soort van artikel dat er in de jaren twintig en dertig van onze eeuw te koop was: souvenirs. Aangezien souvenirs bestemd zijn om weg te geven of zelf van elders mee te nemen als herinnering aan de plaats waar je was vind je er vandaag de dag niet veel meer van terug in Herwijnen. Zeker niet als het om relatief waardevolle souvenirs gaat die ook nog eens breekbaar zijn. Ik bedoel aardewerk van het type Gouds plateel (zie foto). De gebroeders Looijen verkochten dit in hun winkel. Deze informatie is afkomstig van wijlen Heiltje van der Leij-van Horssen. Zij werkte in genoemde jaren als bediende in de winkel van Looijen en wist mij te vertellen "dat er wel meer van dit soort spul" in de winkel stond. En inderdaad; spoorwerk op veilingen, in catalogi en bedrijfsarchieven leverde mij een vijftal verschillende voorwerpen op: een tweetal wandbordjes, een vaasje, een asbak en een beker. Deze bevatten alle, voor zover mij bekend, of een afbeelding van (de toren) van Wade-steijn, of van het voormalig gemeentehuis uit 1888 aan het Kerkeneind.

Wat is eigenlijk Gouds plateel?

Hiermee wordt bedoeld het in Gouda vervaardigde aardewerk in verschillende fabrieken. Meestal is dit aan de achter-/onderzijde van het werk gemarkeerd met "Gouda". Er zijn diverse stijlen en kleuren. Het is onder verzamelaars in binnen- en buitenland geliefd om zijn kwaliteit en originaliteit. Gouda vertegenwoordigt in de keramiek en kunst en antiekwereld een eigen begrip. Het type dat in souvenirvorm –met een Herwijense afbeelding erop– in Herwijnen te koop was is van het type "mat Gouds plateel". De afbeeldingen worden aangebracht op het voorgebrande glazuur met verf die ook wat glazuur bevat. Het glazuur in de verf fungeert als hechtmiddel op het aardewerk, de klei. Hierdoor ontstaat de typische matte, ietwat doffe aanblik en oppervlakte van dit type aardewerk. Ook de kleuren zijn zeer herkenbaar: meestal op een zwarte ondergrond met daarop abstracte decoraties in oranje/bruin, groen en blauw. Al het aardewerk dat mij in deze zin vanuit Herwijnen is komt van de fabriek Zenith, plateelbakkerij en pijpenfabriek sinds 1749.

De fabrieksnaam staat ook onder- of achterop de artikelen (zie foto). Soms is ook de naam of de afkorting van de ontwerpers van het model of decoratie (schilder) vermeld, onder andere die van A. Stolk, J. en W. van Ham en J. van Schaik. Tenslotte stond er vaak een nummer van de mal of productieserie op. De fabriek begon omstreeks 1923 met het produceren van dit type aardewerk en souvenirs, dus met een lokale afbeelding. Ook van andere plaatsen in Nederland is dit bekend. Dit aardewerk blijft tot in de jaren dertig in productie. Daarna stapt men over op andere technieken, wit en in de traditie van zogenaamd Delfts Blauw. Al het door mij bedoelde aardewerk is dus te dateren van halverwege de jaren twintig tot halverwege de jaren dertig. Ongetwijfeld bleven eventuele restanten van partijen langer op het dorp te koop en in omloop.

Het was de tijd van zuinigheid en er werd niets zomaar weggegooid. Behalve de door mij genoemde artikelen moet er van hetzelfde type veel meer soorten gebruiks- en siervoorwerpen zij geweest. Een catalogus uit die tijd somt op: vazen, roostellen, kandelaars, likeurstellen, lampen, fruittestjes, inktkokers, bonbondozen, rozenbowls, gebakstellen, tegels, etc., etc. Ongetwijfeld is niet alles gemaakt als souvenir –dus met afbeelding– maar vast wel meer dan het mij bekende.

Hoe komt nu plateel in Herwijnen?

Een plateelfabriek moest zijn bestaan mede ontleenen aan de verkoop van zijn spullen. Vanouds was dat het gebruiksaardewerk, zoals serviesgoed. Voor een kunstzinnige en artistiek ingesteld bedrijf waren er daarnaast de kleine oplagen of zelfs "unica", enkele stuks. De markt daarvoor was klein,

een select gezelschap van welgestelden en kunstminnende mensen kon dit werk aanschaffen. Daar houd je geen fabriek mee draaiend. Zeker niet toen de magere dertiger jaren in aantocht waren en uiteindelijk in een regelrechte crisis omsloegen. Het werd ook in de aardewerksector nijpen geblazen en oppassen voor faillissement. Daarom zocht men voortdurend naar nieuwe bronnen van inkomsten. Die vond men onder andere in de souvenirproductie. De twintigste eeuw was meer en meer de eeuw van reizen en trekken geworden en zelfs de eerste vakanties en/of logeerpartijen waren niet langer slechts weggelegd voor enkele (zeer) welgestelden. De mens was mobiel geworden, vooral per fiets en soms per bus/trein of zelfs automobiel.

Op een goede dag zal de winkelbel van Looijen hebben geklingeld en stond er een handelsreiziger van de firma Zenith binnen met een modellenboek, of leverde de postbode de nieuwste catalogus vanuit Gouda af. (De gebroeders zullen overigens reeds langer een handelsrelatie met de fabriek hebben: de interieurfoto uit ong. 1910 toont diverse aardewerk voorwerpen voor gebruik of sier die duidelijk Goudse trekken hebben.) Indien ze wilden konden ze bestellen; beroemd en beproefd deze souvenirs en zo verkochten ze gedurende een aantal jaren "mooi spul" uit Gouda, over Herwijnen. Om mee te nemen, geschenk te doen of zelf zomaar ergens neer te zetten. Enige durf kan de ondernemers niet worden onzegd: dit soort souvenirs hoorde ook toen al niet tot het goedkoopste, en dat temidden van een bevolking die de rijkste bepaald niet was.

Renkum, januari 2000

Drs. W.P. van der Aa

Bronnen:

- *stedelijke musea Gouda, Zenith, cat. tentoonstelling 1985*
- *M. Singelenberg-van der Meer, Nederlandse keramiek- en glasmerken, 1995*
- *Diverse privé en bedrijfsarchieven*

Ps. Als u mij meer informatie over diverse onderwerpen qua vorm en afbeelding dan hiervoor vermeld kan geven, houd ik mij aanbevolen.

De hongersnood van 1845 te Herwijnen.

Door Ds. N. Naeff, predikant te Herwijnen, beroepen in 1844 van Hurwenen. Intree gedaan op 13 april 1845 met de tekst: 2 Corinth 7, eerste deel van het tweede vers: GEEFT ONS PLAATS.

Beroepen naar Opijnen 25 juni 1848.

Afscheidspredicatie uit Epheze 3 het eerste deel van het 17^e vers:
OPDAT CHRISTUS DOOR HET GELOOF IN UW HART WOONT.

Twee oorzaken hebben medegewerkt om Herwijnen in die hongertoestand te storten: o.a. door de overbevolking en de buitengewone verliezen in de twee laatste jaren. De polder is groot, goed-en kwaad land tesamen 1400 bunders, waarvan 400 bunders de laatste drie jaren langdurig onder water stonden. De bevolking was inmiddels gestegen tot 2000 zielen. Het derde deel van het land is in het bezit van buitengeërfden, die de hoogst mogelijke pachten trekken, maar niet delen in de gemeente- en kerkelasten.

De inwoners die land pachtten moesten veel geld betalen, daar ze tegen elkaar opboden. Men moest soms f 100,— betalen voor één morgen grond. Er zijn in het dorp voorhanden: 200 arbeiders goed van lijf en leden, terwijl er nauwelijks 50 benodigd zouden zijn. De gegoede boerenstand is bijna geheel verdwenen. Er waren maar 16 dienstmeiden beschikbaar en geen enkele boerenknecht is voorhanden. De meesten die nog boerden verzonken in achterstallige pachten en allesvernielende hypotheeken.

Opeens ging er een ENGEL DES VERDERFS over honderden bloeiende akkers verwoestend heen. De aardappel oogst, de enige bron van bestaan voor gegoeden en armen, ging geheel verloren. Met een wenend oog overzag men de naakte dorre velden.

Er was al een gemeenteverlies geleden van ruim f 70.000,—. Met de arbeider ging het boven alle beschrijving treurig. Kon vroeger het vierde deel nauwelijks werk vinden, de anderen leerden grotendeels van de armenkas. Nu was het nog erger. Door de mislukte oogst was er geen aardappel op het veld te zoeken door de armen.

In november 1845 was het getal der bedeelden tot 600 gestegen en kwam in januari tot bijna 900 toe. Voor deze brodeloze schare bestond er geen ander middel tot redding dan de diaconie. Vroeger leverden de aardappelbeurzen f 400,— per jaar op, bijeenvergaderd van één cent per zak. Nu was er niets te vangen, want dit geld ging anders naar de diaconie. De collectes in de kerk verminderden gaandeweg. De normale jaarlijkse inkomsten van f 800,— werden geheel verslonden door weduwen met wezen en hoogbejaarden.

Ds. Heldring deed zoveel hij kon. Er werd veel gebeden. Men ging het voorjaar in met lichte hoop. Het koolzaad begon te bloeien. Het ging echter toch mis. De oogst werd vernield door muizen en ratten. Het overschot dekte nauwelijks de gemaakte kosten. In de aardappelen brak een ziekte uit, zowel in de vroege als in de late. Het werd weer een treurige zaak, voor de 900 armen. De gegoeden deden niet veel, het was één en al ellende. Er was in huisgezinnen zoveel ellende, dat men nauwelijks kon geloven, dat dit kon bestaan. De behuizing en het interieur was bij de armen dan ook zeer miserabel. Als tafel diende bijvoorbeeld een houten kist. Op de kale grond kruipen de haveloze naakte kinderen rond. In een hoek lag een hoop met lompen, hetgeen men de legerstede noemde. De mensen zijn vermagerd, niet meer in staat tot werken en zitten of hangen rond in lompen gehuld. Vrouwen zitten met krijsende baby's. Het is al kommer en ellende. De mensen aten aardappelschillen, kinderen zuigen aan kale botten en scharrelen op vuilnishopen voor iets eetbaars. Brood was er niet. Soms als men het had kookte men gerstemeel in water. De mannen die nog werkten moesten veel rusten door verzwakking. Er waren er bij die op hun werk vielen van ellende en moesten dan naar huis worden gedragen. Er waren hutten, want dat was de behuizing waar vier mensen ziek op het stro lagen. Degenen die nog werkten verdienden 5 á 6 stuivers en daar kon geen huishouden van bestaan.

De bedeling in de zomer was zo groot, dat het wel leek alsof men midden in de winter was.

De gemeente moest boven de normale besteding van f 200,— nog extra voor f 500,— hulp verlenen. 's Winters kwam daar nog eens f 300,— bij. De gemeente verloor in twee jaar tijd ruim f 160.000,—. Door de ellende nam de kerkgang af en de onzedelijkheid toe. De arme mensen zakten af op het peil van de dieren. De dominee begon Bijbels uit te delen en riep de mensen weer op tot het geloof. Maar de mensen waren lakoniek en zeiden dat ze naakt of in lompen gehuld niet naar de kerk konden komen.

Met het schoolonderwijs is het ook treurig gesteld. Van de 340 kinderen van 6 tot 16 jaar gingen er vroeger al nooit meer dan 150 naar school. In deze tijd daalde dit laatste getal tot 110 en op het laatst gingen er nog maar nauwelijks 50 naar school.

Om de kinderen toch wat te leren breidde men de zondagsschool uit met onderwijs in rekenen en taal.

Dit is opgetekend 26 maart 1847 te Herwijnen.

W. de Fockert.

Kiek van Toen.

Voor dat ik de "kiek van toen" behandel, wil ik eerst even terugkomen op de vorige "kiek van toen". Daar stond een foto in van de Gereformeerde Jongens Vereniging "Uw Koninkrijk Kome" waar volgens mij een onbekend persoon op stond. Daar zijn vele leuke reacties op gekomen. En zo zie je maar dat ons verenigingsblad goed wordt gelezen! De onbekende persoon was Gijs Vroegh uit Hellouw.

Van zijn dochter Gerrie Smid-Vroegh kreeg ik een leuke brief met een foto van haar vader, en zij schreef dat de onbekende man, haar vader, er op zijn paasbest op stond, want hij had zelfs zijn trouwpak aangedaan voor de foto sessie.

Nu de nieuwe "kiek van toen".

Het is al weer 54 jaar geleden, dat onze "kiek van toen" is genomen. Het eerste bevrijdingsfeest werd in 1946 gevierd.

Op de foto mannen te paard (de paarden waar men dagelijks op het land of met de wagen mee werkte). Allemaal 1 pk! Nu heeft elke boer wel 150 pk tot zijn beschikking.

Een familielid van één van de ruiters op de foto maakte de redactie van ons blad erop attent, dat er een gezegde was voor diegene die paarden bezat: *"Mensen met paarden hebben een leven op aarde, maar als ze komen te sterven valt er niets te erven."*

De foto is genomen aan de Onderweg voor het huis van Catharinus van Noord die getrouwd was met Ditje van Krieken, een tante van Dirk van Krieken. Volgens Hans Welbie "De I uit" ook één van de jonge ruiters op de foto, waren alle paarden ingebreed met "röskes" (roosjes of bloemen). De ruiter (een gecasteerde hengst) waar Hans op reed was van Trien van Arendonk ("de slek") en die was zo hoog, dat hij er alleen maar op kon komen door hem naar wat gras te laten bukken en hem dan bij de hals te grijpen. De ruiter was ingebreed met stro (manen en staart). Het koperen bit en de strengen waren van Aart van Arkel ("de kee"). De optocht startte in de Acterweg bij Cor Blom (waar nu Martin Pannekoek woont) en dan via Het Rot naar het Boveneind en door de Achterweg weer naar Cor Blom. Dat was een hele rit. Het paard waar Hansje op reed was een scherp paard (mager paard) en zijn achterwerk deed na de lange rit pijn, vandaar dat Hansje schrijlings te paard zit.

Op de foto staan van links naar rechts: 1. Cor Pippel 2. Hans Welbie 3. Frans van Steenis 4. Kneel de Fockert 5. Gerard v/d Wal 6. Arie v/d Meijden 7. Chris van Velzen 8. Wim van Arendonk 9. Onbekende 10. Jenne van Zandwijk 11. Dick van Krieken 12. Willem Vervoorn 13. Gerrit Vervoorn.

Heeft u nog leuke reacties op deze foto of wilt u een foto geplaatst hebben. Neemt u dan contact op met Jaap de Kock.
Deze "kiek van toen" kwam tot stand door medewerking van Hans Welbie, Wim van Arendonk, Jan Vervoorn en de redactie van het verenigingsblad.

April 2000
Jaap de Kock.

De Toverbal.

In de donkere straat, waar het belletje gaat kletst de winkel deur rinkelend open.

In het winkeltje klein, komt bij het lampen geschiin, drie kleutertjes aangeslopen. Een dappere vent in zijn knuisje een cent gaat naar voren en grinnekend zwijgen tot de koopvrouw geleerd zijn fortuin inspecteert en verteld wat hij daarvoor kan krijgen.

't Is een reep zwarte drop, koek met suiker erop, een kleurbal, een zuurbal, een wafel, een zoethouten stok en een kleurige brok, 't ligt alles bijeen op de tafel.

Als de kapitalist die zich wat dikwijls vergist de koek met zijn vingers verduimeld. Scheldt de juffrouw verwoed, dat hij het kostelijke goed met zijn smerige vingers verkruijmt.

De kleuter is verbaasd, dat de juffrouw zo raast, smoest stiekum wat met zijn kornuiten tot de keus is bepaald en de kleurbal betaald dan slenteren ze schooiend naar buiten.

In de donkere straat waar het troepje nu gaat wordt hevig gewikt en gewogen en dan zuigen ze om beurt tot de bal is verkleurd en hun rijkdom in illusie is vervlogen.

Geschreven door mevrouw Hak-De Jongh, de vrouw van Aart Hak broer van Dirk Hak, voorheen bakkerij Hak.